

Hermann Keyserling

**CONSIDERAȚIILE
TĂCERII ȘI RECULEGERII**

Traducere de
Mihnea Moroianu și Diana Sălăjan
Cuvânt înainte și note de
Mihnea Moroianu

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	9
<i>Introducere</i>	11
I. Detașare	13
II. Comuniune.....	27
III. Politețe	45
IV. Responsabilitate de sine.....	59
V. Realizare de sine	71
VI. Pasiune și Faptă.....	99
VII. A tăcea și a sta liniștit	114
VIII. Spirit și Personalitate	135
IX. Inspirație și Educație	149
X. Părinți și copii.....	165
XI. Lectură și Meditație	181
XII. Critică și Revelație	195
XIII. Religie și Psihologie	224
XV. Religie și Teologie	235
XVI. Despre experiența morții	243

I. DETAȘARE

Cea mai splendidă, probabil, dintre predicile ținute de Meister Eckhart¹ are titlul „Despre Detașare”. Detașarea este pentru el cea mai înaltă dintre virtuți. El o pune chiar mai presus de iubire. „Cel mai bun lucru la iubire”, spune el, „e faptul că ea mă silește să-l iubesc pe Dumnezeu. Dar acesta este un lucru cu mult mai important, că eu îl fac pe Dumnezeu să vină la mine, decât că eu mă silesc să ajung la Dumnezeu. Fiindcă Dumnezeu poate intra mai desăvârșit în mine și se poate uni mai desăvârșit cu mine, decât eu cu El. Dar, că detașarea îl face pe Dumnezeu să vină la mine, o dovedesc astfel: fiecărei ființe îi place se se afle în locul ei firesc, cel mai propriu. Locul firesc, cel mai propriu al lui Dumnezeu este unitatea și puritatea; dar acestea se întemeiază pe detașare. De aceea, Dumnezeu nu poate face altfel decât să se dea pe sine însuși unei inimi detașate.” În continuare, Eckhart preamărește detașarea drept cea mai înaltă virtute, deoarece, ca nimic altceva, ea îl face pe om să nu mai fie receptiv decât pentru Dumnezeu. „În suferință, omul tot mai poartă în gând creatura, prin care suferă; pe când detașarea e lipsită de orice creatură.” În fine, Meister Eckhart pune detașarea mai presus și decât smerenia, căci „smerenie poate exista și fără detașare, dar nu și detașare desăvârșită fără smerenie”. Apoi „o smerenie desăvârșită se pleacă sub toate creaturile – fapt cu care omul iese din el și se îndreaptă spre creatură; pe când detașarea rămâne în ea însăși. Oricât de

¹ Numele sub care este cunoscut călugărul dominican Eckhart von Hochheim (1260-d. 1327), unul din cei mai profunzi mistici ai Evului Mediu german. (N. tr.)

excelență ar fi o asemenea ieșire din sine însuși, rămânerea înlăuntrul tot e ceva mai înalt. Detașare desăvârșită nu cunoaște nicio privire aruncată spre creatură, nicio aplecare și ridicare, ea nu vrea să fie nici dedesubt, nici deasupra, ci vrea numai să odihnească în ea însăși, de dragul nimănui și ne-rănind pe nimeni. Ea nu caută nici egalitatea, nici inegalitatea cu vreoaaltă ființă, nu vrea nici una nici alta, ci vrea doar să fie una cu sine însăși.” Apoi Eckhart îl citează pe Maestrul Vincentius,² care afirma că puterea spiritului detașat e atât de mare, încât orice vede, e adevărat, orice dorește, i se dă, și el adaugă sub formă imnică: „Da, cu adevărat, spiritul devenit liber în detașarea sa, îl silește pe Dumnezeu să vină la el, și de-ar fi în stare să stea fără formă și adaos străin de ființa sa, el ar atrage la sine ființa cea mai proprie a lui Dumnezeu.” Predica lui Meister Eckhart se termină, însă, prin îndemnul: „Ține-te departe de toți oamenii, rămâi netulburat de toate impresiile primite, eliberează-te de tot ceea ce ar putea da ființei tale un adaos străin!”

Dintre toți marii mistici creștini, Eckhart apare drept cel mai puțin limitat de credința în dogmă; de aceea, el a și fost condamnat în timpul vieții de mai-marii Bisericii. Cu toate acestea, el era un creștin credincios până-n adâncul sufletului și sunt puține dogme pe care să nu le fi ales cândva drept teme pentru predicile sale. El le interpreta apoi, firește, ca unul care pătrunde în esența lucrurilor, dar, pe de altă parte, e clar că el n-a pus niciodată la îndoială conformitatea lor cu Sensul. Așa că pentru mine Eckhart este, poate, cea mai strălucită ilustrare a adevărului că realitatea supremă i se revelează fiecăruia în cadrul sau în forma prejudecăților sale intime. Căci cu partea

colectivă a sufletului său, fiecare face parte dintr-o anumită tradiție, exact așa cum, ca trup, el este expresia rasei, a speciei și a genului. Și nu multora le este dat de la naștere să privească atât de departe și de adânc în ei înșiși, încât conștiința lor să oglindească un „dincolo” de propriile prejudecăți. Astăzi avangarda omenirii gânditoare a ajuns, cel puțin în principiu, până acolo unde ea poate vedea în majoritatea cazurilor posibilitatea unei asemenea priviri lăuntrice. O dovedește interesul, devenit tot mai răspândit, față de toate formele de expresie întâlnite până acum ale spiritului profunzimii, cu totul independent de confesiune, interes care de data asta nu se întemeiază, ca în perioada târzie a păgânismului antic, pe o mentalitate eclectică sau sincretistă, ci pe trezirea în om a unei facultăți generale noi. De aceea, eu mi-am putut permite să-mi fac introducerea la gândurile despre Detașare prin cuvintele unui maestru spiritual medieval, care, *in concreto*, voia să spună altceva decât mine. Eckhart era sigur de adevărul învățaturii creștine, oricât de suveran se mișca în jurul ei, eu nu sunt. Principal vorbind, nu cred în posibilitatea ca o confesiune religioasă oarecare să fie conformă cu adevărul. Și, totuși, în adâncul sufletului mă știu una cu Eckhart: și anume, în punctul pe care el îl desemnează drept loc al Detașării.

Conform cu premisele sale creștine, Eckhart spunea că Dumnezeu își face sălaș în suflet de îndată ce acesta se leapadă de Eu. Dacă acesta e sau nu un adevăr general valabil, nu pot s-o spun. Poate avea trăirile unui om care crede într-un anumit lucru numai acela care crede și el în același lucru. Iar trăirile „credinciosului în genere”, așa cum era Omul medieval din Europa și cum mai este și astăzi Hindusul, le poate avea numai cel cu dispoziții asemănătoare. De aceea, singurul lucru sigur este că Eckhart spunea lucruri adevărate pentru *cei asemenea lui*. Dar au existat mulți asemenea oameni. În mod evident apostolul Pavel era sincer când afirma că de la convertirea sa, el de fapt nu mai trăiește, ci Dumnezeu trăiește în el. Iar ultimul

² Vincent de Beauvais sau Vincentius Bellocensis († 1184-1286), călugăr dominican, autor al primei și celei mai cuprinzătoare enciclopedii medievale, *Speculum Magnum*, redactată între 1240 și 1260. (N. tr.)

mare sfânt de care avem știre, Ramakrishna,³ a trăit în mod absolut sigur din Divinitatea din el însuși, chiar dacă, după practicile indiene, el și-a făcut principalele experiențe într-o stare de *samadhi*, necontrolabilă din exterior, stare care, judecată din afară e una cataleptică, iar când se mișca drept om între alți oameni, își dovedea condiția inspirată numai prin faptul că în alții vedea întotdeauna Divinitatea în devenire; astfel, el se înclina cu respect în fața oricărei baiadere, fiindcă vedea transpărând prin ea pe Divina Mamă. Oricum, dintr-un punct de vedere, Ramakrishna era superior tuturor sfinților creștini cunoscuți: la fel cum în orice formă vedea ceea ce transpare prin ea și percepea direct substratul ei spiritual creator, tot așa vedea într-un mod de la sine înțeles substratul oricărei dogmatici religioase. El nu se gândea nicidecum că numai el poate avea dreptate, cu reprezentările lui particulare: câteodată lăsa impresia că se scuză, puțin stânjenit, în fața discipolilor săi, mulți de o înaltă cultură, când se ruga zeiței Kali, de obicei reprezentată drept îngrozitoare, și îi aducea numai ei sacrificii; el a părut efectiv aproape naiv când, cu puțin timp înainte de ultimul său act de devoțiune, i-a cerut explicit acestei zeițe îngăduința de a-l realiza de acum înainte pe Dumnezeu fără nume și formă. Drept singurul sfânt cunoscut, Ramakrishna a ajuns atât de departe cu perceperea a ceea ce transpare prin formă, încât a putut transpune acest lucru în practica transformării launtrice. Nu numai că el a trăit treptat tot ceea ce credința celor mai importante secte indiene făcea posibil să fie trăit – o vreme el a fost chiar, în mod sincer, creștin, apoi mahomedan, el având parte de cele mai adânci trăiri ale misticilor celor două confesiuni. Toate acestea i-au fost posibile lui Ramakrishna numai datorită faptului că el s-a

³ Pseudonimul lui Gadadhar Chattopadhyay (1836-1886), celebru mistic indian al secolului XIX, venerat de adepții săi ca *Paramahansa* (Încarnare supremă). (N. tr.)

aflat în cel mai înalt grad în starea detașării eckhartiene și că a trăit totul pornind de la ea sau mergând înspre ea. Eu încă n-am ajuns nici pe departe ca trăire la contactul conștient cu realitatea metafizică, contact caracteristic pentru marii mistici enumerați. Dar pot vedea ceea ce încă nu sunt. Pot înțelege ce este ceea ce n-am realizat încă. Și, fiindcă în lumea Sensului un sens le oglindește pe toate celelalte, eu pot înțelege pe treapta mea adevărul unor trepte mai înalte, în corespondența lor. Corespondența pe care-o am aici în vedere, *in concreto*, este, în profunzimea ei, aceeași cu Detașarea lui Eckhart. Dar, ca realitate, ea ține de un cu totul alt plan al existenței. Iar acesta, după cum mi se pare, astăzi este accesibil deja multora, în caz că el n-a fost atins deja.

În alte predici, și deseori cu vehemență, Meister Eckhart își avertizează în mod repetat auditorii, să nu cumva să „se încreadă”. Cu alte cuvinte, să nu își atribuie lor înșiși, Eului lor, propriilor merite, ceva ce nu se produce nicidecum datorită lor. Tendința de „a se încrede”, spune el, e piedica cel mai greu de învins pe calea Mântuirii. Acest lucru e adevărat și el trebuie înțeles în felul următor: Sinele propriu-zis al omului, subiectul cel mai adânc al ființării și activității sale creatoare, nu e întrețesut cu lumea fenomenală. Privit dinspre această lume, el este necondiționat zămislit, născut, plăsmuit din sine însuși. Orice trăire profundă are un om, el o are de la acest Sine suveran. Iar ceea ce lucrează neîncetat în el, profund și cu putere, este tocmai emanația acestui Sine. Acest *Sine* e cu totul altceva decât Persoana; aceasta din urmă este numai organul particular care stabilește relația socială posibilă de la om la om; s-ar putea spune că ea este Negociatorul și Parlamentarul din noi, și în plus, Actorul. Sinele e altceva și decât Personalitatea, care încarcă *persona* cu o energie specifică mai mare sau mai mică, datorită căreia o persoană sau alta a imprimat unor epoci întregi forma ei deosebită, drept stil al vremii. El este unicitatea solitară supra-empirică din străfundul ființei noastre, iar

aceasta e pentru conștiință instanța ultimă, până când peretele despărțitor de sus e străpuns și unicitatea solitară devine poarta de ieșire a unei alte configurații trans-subiective, care stă apoi în spatele tuturor manifestărilor omului personal, străluminează prin el și îl inspiră. Primul lucru pe care un aspirant spre realizarea de sine îl poate sesiza, cu mult timp înainte de a fi atins maturitatea necesară pentru un fel oarecare de conștiință a Divinului, e tocmai această unicitate din el. De aceasta devine el conștient începând cu treapta – dar nicio clipă mai devreme – când ajunge ca, în ce privește empiricul, să nu se mai încreadă, ca să vorbim în limbajul lui Eckhart. Când el se desparte astfel lăuntric de ceea ce nu ține de esență.

O dată atinsă, detașarea condiționează și reprezintă o asemenea recentrare a complexului spiritual-sufletesc general, încât nici Eul nu este instanța ultimă, nici Tu-ul. Eu și Tu sunt corelative. Este absurd să condamni egoismul, cât timp nu e condamnat și altruismul. Pe treapta Naturii domnește legea luptei pentru existență și în corelație cu ea, legea solidarității. Cu aceasta, ambele țin de același tărâm existențial și, chiar dacă prietenia e ceva mai frumos decât dușmănia, aceasta din urmă are, într-o situație corespunzătoare, același drept la existență ca și prima; ba chiar, voința de a lupta și distruge poate fi atunci chiar singurul lucru plin de sens. Amintiți-vă de acel pasaj din *Baghavad-Gita*,⁴ în care Shri Krishna îl îndeamnă pe Arjuna, care nu voia să lupte împotriva fraților și unchilor săi, să nu cumva să se lase în voia slăbiciunii sale, căci tocmai acum *Dharma* sa, adică situația și locul său în viață, cer luptă și voința de a învinge. Că cineva își este mai aproape lui însuși sau că alt om îi e mai aproape din punct de vedere metafizic,

rămâne totuna, cât timp e vorba de dependență și „cădere în mreje”.⁵ Se schimbă lucrurile (nu doar par să se schimbe!), abia atunci când o voință de auto-jertfire a Sufletului, tășnind dintr-un strat de *dincolo* de Natură, dă întregului un sens nou și, cu aceasta, îl transfigurează. Atunci prietenia apare, bineînțeles, absolut superioară dușmăniei. Numai că atunci aceeași iubire divină i se cuvine dușmanului, ca și prietenului. În același sens, interesul față de sine însuși poate să fie expresia unui rău transcendental-natural și, cu aceasta, să se transforme în ceva absolut negativ. Dar, la nivelul Naturii, legile luptei pentru existență și legea solidarității nu se exclud reciproc, ci se condiționează și se stimulează una pe alta. Când Christos a cerut ca omul să-și iubească aproapele la fel de mult (nu mai mult!) ca pe sine însuși, el n-a apărut, cum s-ar putea crede altruismul, ci a rezolvat întreaga problemă egoism-altruism. Omul spiritual își începe existența abia odată cu nașterea Sinelui său conștient de faptul că este instanța ultimă, fiind situat dincolo de Eu, ca și de Tu. Această naștere condiționează, în orice caz, o trecere în planul secund a Eului, cu toate interesele particulare ale acestuia. În schimb, Sinele trăiește într-o desăvârșită detașare, iar detașarea, în raport cu Eul, sare mai mult în ochi, bineînțeles, decât aceea în raport cu vreun Tu. Acuma vine, însă, acel lucru deosebit de greu de înțeles pentru moștenitorii moralității creștine: calea de la Eu la ceva superior o găsește numai acela care mai întâi se ia în serios mai presus de toate pe sine, așa cum este el, deci ca persoană și ca personalitate. E cu totul exclus ca un om să ajungă vreodată atât de departe, să crească atât de sus înspre

⁴ „Cântecul celui Preaînalt”, dialogul dintre prințul Arjuna și conducătorul său de car, divinul Krishna, reprezentând capitolele 23-40 din cea de-a 6-a carte a epopeii indiene *Mahabharata*, considerat una din cele mai importante surse ale filosofiei Vedanta. (N. tr.)

⁵ În original, *Verfallenheit*, expresie pe care Keyserling o folosește, începând cu *Meditații Sud-Americane*, ca un fel de termen tehnic pentru pierderea autonomiei spirituale a individului cedând în fața forțelor inerției adâncurilor, desemnate prin termenul generic de *Gana*. (N. tr.)

Spirit, dacă nu vede mai întâi în sine instanța ultimă, fiindcă omul își este înspre interior instanța ultimă, și numai sinceritatea îi poate prii. Numai înspre exterior, pe planul extensiunii, nu în dimensiunea intensității, numai la suprafață, nu în adâncul său, poate un om sincer să recunoască un non-Eu drept mai-mult-decât-Eu. De aceea, nici un fondator de religie, oricât va fi tunat și fulgerat el împotriva setei de sine, n-a rostit niciun cuvânt împotriva căutării de sine.⁶ Creștinul trebuie să năzuiască, în primă instanță, spre mântuirea sufletului său, musulmanul spre a fi vrednic de învierea în Paradis. Budistul, care vrea să scape de mersul ciclic al evenimentelor, își neagă existența unui Eu independent – pentru el acesta este doar un proces, constând din a mânca și a fi mâncat –, practică pe calea sa spre țel o permanentă autoanaliză. Brahmanul, cel mai profund din punct de vedere metafizic dintre toți oamenii care au existat până acum, gândește exclusiv și neîncetat la Sinele care ființează în interiorul omului conștient de persoana sa, căutându-l și găsiindu-l pe Dumnezeu tocmai în acest Sine. Conform cu legea corespondenței, lucrurile stau exact așa pe toate treptele inferioare. Numai trecând prin Eul acceptat, poate omul ajunge dincolo de Eu.

De aceea, într-o direcție, tot ceea ce am realizat, datoriez faptului că m-am născut cu un Eu foarte robust și că nu m-am sfiit să-l afirm pretutindeni acolo unde el mi-a oferit un mijloc de realizare de sine. În primii ani ai tinereții, în romanul lui Tolstoi, *Război și Pace*, m-a impresionat deosebit de profund scena în care Natașa stă de vorbă cu mai multe persoane, întrebându-se cum se face că în ceea ce o privește pe o prietenă deosebit de altruistă, care trăiește numai pentru alții, lucrurile nu sunt niciodată cu adevărat „în ordine”, astfel încât ea nici nu

⁶ În original, joc de cuvinte bazat pe distincția dintre *Selbstsucht* (egoism) și *Selbstsuche* (căutare de sine). (N. tr.)

primește niciodată recunoștința pe care pare să o merite. În cele din urmă, unul din interlocutori are o străfulgerare și el spune (citez dintr-o amintire deja neclară, dar redau corect sensul): „Eu știu! Prietena X este cineva care ‘nu are’. Vă amintiți cuvântul lui Christos: Celui ce are, i se va da...?” În realitate, omul literalmente lipsit de Eu se află, ca om empiric, al cărui centru normal este un Eu puternic, individualizat, sub nivelul celui încătușat de Eu. Abia din biruirea unui Eu puternic ia naștere altruismul care are valoare spirituală. El ia naștere numai ca rezultat al unei lupte, la fel cum capitalul de forțe de care dispun anumite larve ale insectelor sunt rodul eforturilor personale pe care ele le depun spre a ieși din cocon și, la fel cum – aici avem o corespondență cu adevărat exactă – atât Isus, cât și Buddha au ajuns la desăvârșire numai după ce l-au învins pe Diavolul însuși.

De aceea, după șaizeci de ani de viață intens trăită, eu nu ezit să-i sfătuiesc pe toți căutătorii pe tărâm spiritual ca, în primul rând, să se ia în serios pe ei înșiși. Numai pe baza acestei luări în serios vor putea reuși mai târziu să-și centreze și ancoreze conștiința în detașarea lui Eckhart. Cu aceasta, eu descriu calea care, conform cu experiența și convingerea mea, e cea normală pentru omul occidental de azi, prin excelență legat de Eu, calea care duce la realizarea de sine, ca și la libertatea interioară. Această cale nu poate fi determinată exact *in concreto*, fiindcă ea arată mereu altfel de la o predispoziție la alta, de la o situație la alta. Dar poate că unii vor fi stimulați dacă le voi spune despre calea mea spre desăvârșire următoarele. Cea mai mare parte din viața mea trează mi-am petrecut-o – ce s-a întâmplat în mine în somn, nu știu, dar îmi pare că atunci când sunt în această stare în mine au loc lucruri deosebit de importante, altfel nu mi-aș simți starea de inconștiență atât de greu atinsă și niciodată pentru mult timp,

⁷ Matei 25, 29. (N. tr.)

drept cea pe care am întrebuințat-o cel mai bine – încercând să mă concentrez asupra punctului sau locului din mine care se află deasupra stărilor schimbătoare. O asemenea estompare a lucrurilor nedorite în conștiință și ridicare la suprafață a unui anumit strat al acesteia îi sunt posibile oricui, cu ceva exercițiu: fiecare om trăiește concomitent în diferite straturi ale naturii sale, fiecare poate învăța să le deosebească între ele și de el depinde pe care pune accentul, vitalizându-le. În perioada când am scris *Jurnalul de Călătorie*, ajunseseam deja să am în mod normal trăiri venite de „deasupra” plăsmuirilor empirice. De aceea, încă de atunci, în ultimă instanță nu mai puteam lua în serios asemenea plăsmuiri, la alții tot atât de puțin ca și la mine însumi: fiindcă ceea ce poate să facă cineva cu privire la el însuși, el o poate face – întrucât lumea psihicului este un continuum, în care sunt așezați cu inconștientul lor toți cei despărțiți de conștiința lor – în mod de la sine înțeles chiar și cu privire la alții, fie că e vorba de a domina, de a înțelege, de a pătrunde aparențele, sau de orice altceva. Chiar și iubirea prezintă același fenomen: anumite femei, deși cu totul reci la exterior, sunt iubite cu pasiune de nenumărați bărbați, fiindcă ele se iubesc în mod exclusiv pe ele însele, iar sentimentul lor se transferă involuntar asupra altora. Iar de atunci încoace, de la an la an, eu nu numai că am avut tot mai multe trăiri venind din punctul Detașării mele, ci pornind de la el am și strălucit activ în afară. Și cu cât, în cursul concentrării crescânde pe Sine și pe fortificarea acestuia, mi-am depășit mai mult Eul, cu atât mai mari au fost efectele involuntare care au venit de la ceea ce stă în spatele și deasupra Eului. Relativ de timpuriu n-a mai fost nevoie să mă întreb cum mă comport în lumea populată de *personae* și de personalități, cu toate că mi s-au întâmplat tot mai multe lucruri neplăcute: în mine și în alții pătrundeau, forțele de nestăvilit ale Sinelui, trecând prin tot ceea ce e condiționat de Eu, ca niște raze Röntgen printr-o materie opacă și, cu timpul, după oricât de multe și ciudate ocoluri, ele

aveau efectul pe care eu îl dorisem de fapt. Dar în special în cursul fortificării Sinelui solitar, eu am putut da tot mai mult satisfacție unor imperative comunitare. Ca principiu, Sinele solitar nu pretinde niciun fel de singurătate pentru a se dezvolta și a radia – nimeni nu este cu adevărat singur vreodată, indiferent ce-ar crede el – și când Sinele a fost cu adevărat realizat, el nu mai poate fi deranjat în niciun fel. E deja multă vreme de când apreciez gradul de spiritualizare atins de un om după cât de mult deranj exterior poate el suporta, fără a fi scos din ritmul lui. Pe de altă parte, însă, de la o treaptă la alta, din conștiința unicității solitare cresc forțe tot mai puternice și mai înalte, de aceea se poate spune că tocmai din punctul de vedere al colectivității cultivarea detașării e lucrul cel mai important. Numai cel detașat poate să conducă altfel decât prin forța sugestiei, al cărui efect este de scurtă durată, numai el poate sprijini, vindeca și ajuta să urce pe cel aflat mai jos decât el.

Aceste din urmă observații vor fi înțelese ori nu – acolo unde domnește punctul de vedere utilitarist, indiferent în ce formă și deghizare, nu poate fi înțeles niciodată esențialul unei vieți determinate de Spirit: în orice caz, cultivarea detașării duce la cea mai mare împlinire posibilă a vieții personale. Și oricine poate ști, din proprie experiență, că orice s-ar putea spune despre bogăția materială, simpla prezență a unei bogății interioare acționează ca binefacere și har pentru toți și asupra tuturor. Lumea interioară care se deschide celui detașat e cu mult mai bogată decât întreaga lume exterioară accesibilă nouă prin simțurile noastre sărăcicioase; în plus, cel detașat și-o poate integra și pe aceasta din urmă și atunci, datorită distanțării sale interioare, el observă și trăiește în contact cu ea mult mai multe lucruri decât cel complet implicat în ea. Eu nu cunosc beatitudinea celor ce l-au văzut pe Dumnezeu. Dar experiența mea lăuntrică e deja de mii de ori mai mult decât ceea ce îmi oferă existența mea exterioară. Omul, indiferent